

ВОЛОДИМИР ТАРАСЮК ЧУМАЦЬКИЙ ШЛЯХ

Літом чумаки, як правило, носили широкі полотняні сорочки білого кольору з вузьким шиттям — так званою ляхівкою на пазусі. Комір і рукави застібались ремінцем. На шиї хрестик, штани, як і сорочка, полотняні. Мали при собі ще ремінний очкур, на якому був «циганчук» — ніж, що спускався в кишеню.

Восени, з похолоданням, візники зодягали свити з овечого сукна, а зимою — кирею та кожух, а ще — довгі (до ліктів) кожушані рукавиці. Взуття було теж простим і зручним. Традиційно носили постолі із свинячої шкіри або довгі й вільні чоботи. Останні особливо ставали в нагоді, коли доводилося долати водяні перешкоди.

Чи не єдиним головним убором чумаків виступала смушева шапка.

Засоби транспорту й тяглова сила

Найголовнішими засобами транспорту були мажівози специфічної конструкції, які раніше в народі називалися «телегами». Розрізняли парочотириволові мажі. Другі, звичайно, брали більший вантаж, тому саме в цій якості їх використовували. Поряд з мажею (слово почало вживатися десь на початку XVII ст.) ходили й інші (синомічні) назви чумацьких возів — «паровиця» і «четвертий». У другій половині XVIII ст. з розвитком візництва з'являється ще один термін — фура. Але під нею розуміли тільки чужий вантаж або найманий віз.

Що ж являла собою чумацька мажа? Конструкція її була нескладною, проте мала ряд особливостей, які в першу чергу диктувалися умовами бездоріжжя й безлюддя. Так, практично вози не містили залізних деталей — навіть шпильки робили дерев'яними. В противному разі це б ускладнювало ремонт, вимагало б звертання до кузні. Натомість усі складові компоненти робили з найміцніших порід дерев — дуба, в'яза, граба, ясена. Особливо це стосується осей, на які припадало найбільше навантаження. Недарма французький гірничий інженер, що побував у 30-х роках минулого століття на Україні, писав: «Волові вози поєднують у своїй будові величезну простоту з чудовою дотепністю».

Справді, все працювало на практичність і зручність чумацької мажі. Збільшені розміри кузову (скриньки), міцність усіх її частин дозволяли перевозити великі за масою вантажі. Скажімо, це було 50—70 пудів солі, а при дуже сильних вантажах і всі 90.

Кожен п'ятий віз у валці мав «пальму» — скриньку з приладдям. Крім того, кожна мажа мала універсальний інструмент — важницю. Вона служила для підважування при змащенні коліс, відігравала роль стільця при обіді, вечері, правила за подушку й знаряддя оборони від злодіїв та грабіжників.

Тепер перейдемо до тягової сили. Чому саме волам віддавали перевагу, а не, скажімо, коням? По-перше, вони були менш примхливі до корму, а по-друге, швидше відновлювали сили. Хоч, звичайно, відомі факти й використання коней у чумакуванні. Але центральною фігурою впродовж століть безперечно був віл.

Брали цих тварин для чумакування в селян і поміщиків із телят. У чотирирічному віці можна було запрягати в дорогу, вони потім ходили звичайно п'ять років. Після чого їх підготовували та продавали.

Якого ж вола вибирали? Сірого, бадьорого, з загнутими рогами, щоб не вдарив, не прибив ними другого вола. До ярма привчали поступово. Спочатку водили так кілька разів (чіпляли до дрючків колоду, а дрючки прив'язували до ярма). Тоді впрягали й у віз. Рідше вибирали гарних волків. Тільки, коли вони були високі, рівні та з білою цяткою на лобі, то купляли охоче — це наче відвертало в дорозі від хвороб та всілякої напасті. Ще дивилися, щоб тварини не плигали, не били п'ятою, інакше в далекій дорозі зіб'ють ноги. Ім обов'язково давали кличку, як от «Дунай», «Буг», «Юрко», «Козак», «Журавель», «Ріжко».

За тяговими старанно доглядали. Часто їх обливали водою, витирали соломою — щоб кучерявилися, хвости розчісували, роги чистили склом, аби блищали, і витирали кожушкою. Деяким навіть роги золотили. В цьому проглядалася велика натура гуманна як господаря, дбайливого газди. Недарма вони за догляд дуже любили свого хазяїна, лише одному йому підкорялися. А, бувало, коли той помре, то й не ідко сльози пускали.